

YENİ ANAYASAMIZDA BASIN HÜRRIYETİ

Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER

1. — Fikir hürriyeti sosyal ve iktisadi tekâmülün, medenileşmenin başta gelen vasıtasıdır. Fikir ve düşünce hürriyetinin fiili değer almasını ise, Basın hürriyeti sağlar. Basın hürriyeti demokratik rejimin, hukuk devletinin gerek teessüsü gerek devamı bakımından lüzumlu ana şarttır. Basın hürriyeti bizatihi kendi alanına münhasır bir müessese olarak kalmamakta ve fakat bütün diğer hürriyet ve haklara iktidarlar tarafından saygı gösterilmesini sağlamak yönünden öz teminatı da teşkil etmektedir. Zira demokratik rejim topluluk içinde çeşitli zıt fikirlerin, muhtelif siyasi gruplara ait kanaatların serbestçe tedavülü şartıyla mevcudiyetini muhafaza edebilir. Sadece seçim yapmakla demokratik rejimin teessüs eylemiş ve taayyün eden neticeye göre halk iradesine uyulmuş bulunulduğundan bahsedilemez; seçimden önce, çelişme halindeki fikirler, kanaat ve siyasi temayüller serbestçe halka ifade edilmeli, siyasi iktidarların hürriyet ölçülerine uygun surette tenkit edilebilmesi temin olunmalıdır. Salim bir umumî efkârın teşekkülüne imkân verecek şartların teessüsünü önleyici gayretlerde bulunduktan sonra serbest seçim yaparak neticeye göre demokratik rejimin şartlarının sağlandığından bahsetmek imkânı yoktur.

İşte basın hürriyetinin, demokratik rejimin teessüs ve devamı bakımından rolü, böyle bir salim halk oyunun teşekkülüne imkân veren vasıtayı teşkil eylemiş bulunmasıdır. Bu fonksiyonun yerine getirilebilmesi için basın hürriyetinin hukuk yönünden bir hükümler sistemi ve manzumesi halinde teşkilâtlandırılması ve iktisadi şartlarının dahi yerine getirilmesi lâzımdır.

2. — Modern basın hukuku, basın hürriyetini bir nevi sosyal hak olarak tesbit eylemiş bulunmaktadır¹. Basın hürriyetinin

[1] Dönmezer: Basın Hukuku, c. I, 1958, İstanbul, s. 50.

mahiyeti itibariyle bir sosyal hak özelliğini taşımasının üstün önemde hukukî neticeleri vardır. Filhakika modern devirlerde, basın hürriyetinin fiilen mevcudiyetini devam ettirebilmesi, fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için yürütme organının, basın müessesesi ve organları karşısında sadece pasif kalmasını sağlayacak hukukî teminatın kâfi gelmediği anlaşılmıştır. İçinde bulunulan iktisadî şartlar dolayısıyla kâğıdın, makinenin, mürekkebin temini, çeşitli haberleşme vasıtalarından istifadenin, vergi mükellefiyetinin tanzim edilmiş tarzı gibi hususlara getirilen hal şekilleri, basın hürriyeti üzerinde en kat'î etkiyi gösterir; bahsi geçen konuların tanzim edilmiş şekli basın, hukukî metinlerin getirdiği teminata rağmen, bazan esir haline sokabilir.

Hukuk nizamı, sadece, hükümetlerin basına keyfi surette müdahale edebilmelerini önleyecek hükümler ve müeyyideler vaz'ı ile iktifa edecek olursa, iktisadî hayatın mudiliyetinden menşei alan çeşitli olaylar dolayısıyla basın hürriyetinin fiilen ortadan kalkması veya muayyen sermaye ve nüfuz gruplarının münhasır şekilde faydalanabildikleri kendisinden istifade edenlerin çevresi dar bir hürriyet haline gelmesi çok muhtemeldir. Basın hürriyetinin mevcudiyeti elbette ki, basın müessesesinin varlığını devam ettirebilmesine bağlıdır; çeşitli siyasî ve iktisadî sebepler dolayısıyla, yahut içinde yaşanan karma ekonomi sistemi icabı, hükümetlerin, basının mevcudiyetini devam ettirebilmesi için yerine getirilmesi zarurî ihtiyaçları karşısında hareketsiz kalmaları dolayısıyla basın müessesesi maddî varlığını devam ettiremez ise, basın hürriyeti belki hukuken yani kanun metinleri bakımından mevcut bulunmakta devam eder, fakat fiilen, hakikatta, kendisinden istifade olunan bir hürriyet olmaktan çıkar.

3. — İşte bundan dolayıdır ki, modern basın hukuku, basın hürriyetini bir nevi sosyal hak olarak telâkki etmektedir. Bu telâkki içinde basın bir hak olarak iktidarlardan kendisine kâğıt, makine, mürekkep, çeşitli teknik vasıtalar temini hususunda kolaylıkların gösterilmesini isteyebilmekte ve mevzuatın, basının devlet vasıtalarından, devletin malik bulunduğu imkânlardan en kolay şekilde faydalanabilmesini sağlayacak surette tanzim edilmesi icap etmektedir. Bu telâkki içinde basın için vergi muafiyetleri veya indirimleri, ödeme kolaylıkları sağlanması matbuaların tevzii hususunda mümkün olan her türlü suhuletin gösterilmesi lâzım gelmektedir. Modern devlette iktidarların tenkit edilmesi lâzımdır. Basın bu fonksiyonu

ifa eden vasıtalarından biridir. Binnetice bu fonksiyonun yerine getirilebilmesi bakımından gerekli şartların tesisi devlet için bir mükellefiyet ve bütün bunları talep edebilmek basın için de bir haktır.

Özetlenecek olursa, basın hürriyetinin özü yönünden bir sosyal hak teşkil eylemesi, bu hürriyetin icrâsı bakımından hükümetlerin sadece hareketsiz kalmalarını değil ve fakat müsbet olarak icraya geçmelerini ve temin edecekleri çeşitli hizmetlerle ve bu konudaki davranışlarının bütünü ile hürriyetten mümkün olduğu kadar fazla adette vatandaşın istifadesini sağlamalarını ve vatandaşın da devletin bu istikametteki faaliyetlerini icrâ eylemesini bir hak olarak talep edebilmesini ifade eder.

4. — Bu tarzda özetlediğimiz basın hürriyeti hakkındaki modern anlam yönünden 1924 Esas Teşkilât Kanunu hiç bir ciddi teminatı ihtiva etmiyordu. Filhakika 1924 Anayasası 77. maddesinde «*matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve nesredilmeyen evvel testis ve muayeneye tâbi değildir*» demekle iktifa etmiş ve böylece 1876 ve 1909 Kanunu Esasilerindeki hükmü, hemen hemen aynen, tekrarlarlarken basın hürriyeti yönünden mevcut klâsik telâkkiyi ifade ile yetinmişti.

Kaldı ki, 1924 Esas Teşkilât Kanunu klâsik telâkki yönünden dahi, hürriyetleri sağlayıcı istikamette, müessir teminatı ihtiva etmiyordu. Filhakika 77. madde yasama organını basın hürriyeti yönünden sadece bir noktada tahdit etmiş ve bu tahdidi icrâ organına basın hürriyetini sınırlama yönünden tanzim tasarrufları ile icrâatta bulunabilmek imkânını refetmekten ibaret şekle irca eylemişti; fakat basın hürriyetinin bütün hususiyetleriyle tanzimi işi yasama organının takdirine terk olunmuştu. Yasama organı çıkaracağı kanunlarla basın hürriyetini hattâ tamamen yok edebilmek imkânına sahip bulunuyordu. Esas Teşkilât Kanununun arzylediği şu durum dolayısıyla ki, geçen 37 yıl zarfında birbirini takiben mer'iyete giren basın kanunları kâh hürriyetçi kâh hürriyeti yok edici hüviyet ve istikamette olabilmiş ve aynı Anayasa rejiminde mer'iyete girebilmişlerdir.

5. — İmdi, hemen hemen bir asırdan beri basın hürriyeti yönünden geçirilen tecrübelerin etkisi altında, yeni Anayasa vazı basın hürriyetini bir kere ileride, meclislerde ekseriyet sağlayacak siyasi iktidarlara karşı korumayı ve teminat altında bulundurmaya hedef olarak ele almış ve Anayasaya, hattâ teferruat telâkki edilebilecek

hükümleri dahi sokmayı uygun bulmuştur. Böylece geçirilen tecrübeleri ve yabancı memleketler anayasalarının bu konudaki temayüllerini takiben Anayasa'da basın hürriyeti ile ilgili olarak 6 madde (22-27. maddeler) yer almıştır. Dünya memleketleri arasında basın hürriyeti ile ilgili en mufassal hükümleri ihtiva eden Yunan Devleti Anayasa'sının, hemen hemen iki misli uzunluğundaki hükümleri Anayasamız böylece ihtiva eder hale girmiş bulunmaktadır. Basın hürriyeti ile ilgili kanunu bir nevi Anayasa metni olarak kabul ve neşreylemiş bulunan İsveç mevzuatı müstesna, böylece, yeni Türk Anayasası bütün Dünya anayasaları içinde basın hürriyetine en üstün önemi veren metin olmak mazhariyetini taşımaktadır.

6. — Yeni Anayasamızın basın hürriyeti yönünden taşıdığı, bilhassa dikkate şayan hususiyet, yukarda arzoiunduğu veçhile basın hürriyetini bir sosyal hak olarak telâkki eden görüşü açık surette benimsemiş bulunmasıdır. Gerçekten kanunun 22. maddesinin 2. fıkrasında «*Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır*» deniliyor. Görülüyor ki, Devletin basın ve haber alma hürriyetinin teessüs ve devamını sağlayacak bütün tedbirleri alması Anayasa tarafından bir mükellefiyet ve mecburiyet olarak tesbit edilmiştir. Bu suretle basın hürriyetinden faydalanan müesseseler için Anayasa Mahkemesi huzurunda ilgili Devlet organlarını kontrol edebilmek imkânı açık olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Gene kanunun 23. maddesinin 3. fıkrasında «*gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre faydalanır*» denilmiştir.

Bu hükmün sevki suretile hem muhtelif neşir organları arasında eşitliğin tesisi ve bunlara karşı eşit muamelede bulunması Devlet için bir mükellefiyet olarak vaz'edilmekte ve asıl mühimi diğer taraftan gazete ve dergilerin Devletin araç ve imkânlarından faydalanmaları bir hak olarak müesseseleştirilmektedir.

Bu arada Anayasa demokratik rejime tâbi Türkiye'de salim bir kamu oyunun teşekkül edebilmesi yönünden şu önemli hükmü sevk etmiştir: «*kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir (m. 26, fıkra 1)*».

7. — Yeni Anayasanın basın hürriyeti bakımından başta gelen özelliğini, mevzubahis hürriyeti sağlamak yönünden mutaden tatbi-

kat kanunlarında yer alması icap eden hükümleri ve teminatı dahi kendi hükümleri içine almış bulunması teşkil eylemektedir. Mevzu-bahis esaslar ve teminatı şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Basın ve haber alma hürriyeti, sarahaten tesbit edilen istisnalar dışında, prensip itibariyle, kanunla dahi sınırlanamaz.

2) Sarahaten tesbit edilen istisnalar dışında yayın yasakları konulamaz.

3) Gazete ve dergiler prensip olarak toplatılamaz.

4) Gazete ve dergi çıkarmak her Türk vatandaşı için serbesttir ve izin alma, teminat yatırma şartlarına tâbi tutulamaz.

5) Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayını ile ilgili hususlar kanunla tanzim edilir; fakat bu kanun haber, düşünce ve kanaatların serbestçe yayınlanmasını engelleyici ve zorlaştırıcı siyasi, iktisadi, mali ve teknik kayıtları ihtiva edemez.

6) Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesi ile dahi, zabıt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.

7) Düzeltme ve cevap hakkı ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileri ile ilgili gerçeğe aykırı yayımlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Cevap ve düzeltmenin yayınlanması gerekip gerekmediğine ancak hâkim tarafından karar verilir.

Görülüyor ki, Anayasa müstakbelin kanun koyucularına karşı dahi basın hürriyetini teminat altına almış bulunmaktadır. Ayrıca Anayasa'nın ihtiva eylediği Anayasa Mahkemesine, hâkim teminatına ait hükümler basın hürriyetini de sağlayan munzam teminatı teşkil etmektedir.

8. — İctimai fonksiyonunu ifa edebilmek için basının hem hür olması ve hem de mes'uliyet taşıması lâzımdır; formül «*hür ve mes'uliyet taşıyan bir basın*» dir. Ne mertebe hürriyet şartları sağlanmış olursa olsun, mes'uliyet taşımayan bir basın, mes'uliyete tâbi olmayan her kuvvet gibi dejenere olmaya mahkûmdur. Binnetice bizatihi basın hürriyetinin korunmasının bir büyük şartı da basının mes'uliyet taşımasını sağlayacak hukuki hükümlerin mevcudiyetidir. Anayasa bu konuda da hükümler getirmiştir; mezkûr hükümleri de şu suretle özetleyebiliriz:

1) Sadece milli güvenliği, genel ahlâkı korumak, kişilerin şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeğe kışkırtmayı önlemek ve

yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için basın hürriyeti ancak kanunla sınırlanabilir.

2) Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim yayın yasağı koyabilir.

3) Düzeltme ve cevap hakkını hiç bir kanun ortadan kaldıramaz.

4) Sorumluluğun karşılığı olarak ispat hakkı Anayasa tarafından tesis ve kabul edilmiştir.

Netice olarak beyan etmek lâzım gelir ki, basın hürriyeti konusunda ihtiva eylediği hükümler, telâkki tarzı ve ruhu itibariyle yeni Anayasamız bir asırdan beri memleketimizde devam edegelen hukuk buhranını bertaraf eden ve geçmişin tecrübelerinden elde edilen bilgilere müstenit teminatı kemalile sağlıyan bir sisteme vücut vermiş bulunmaktadır.

Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER
